

ДОСЛІДЖЕННЯ
2023

Berlin-Warszawa-Express

З ПОЛЬЩІ ДО НІМЕЧЧИНИ

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Звіт з оглядового дослідження, проведеного Міграційною платформою EWL, Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету та Фондом «EWL» на замовлення Канцелярії Голови Ради Міністрів Республіки Польща

ЗМІСТ

Вступ	03
Ключові висновки і цифри	04
Профіль респондента	06
Діти і сім'я	08
Перебування в Польщі та Німеччині	09
Інтеграція в Польщі та Німеччині	10
Професійна активність у Польщі і Німеччині	11
Матеріальна ситуація в Німеччині	13
Методологія	17
Думки експертів	18
Коментарі	19
Автори звіту	21
Партнери звіту	22
Звіти Міграційної платформи EWL і Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету	23

Анджей Коркус

Голова Правління EWL Group
Голова Фонду EWL

Минуло півтора року після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Польща, серед інших, стала домом для понад 1,4 мільйона українських біженців, які знайшли в цій гостинній державі притулок і роботу. Динаміка міграції у значній мірі вплинула на польський ринок праці – понад 70% дорослих українських біженців працевлаштувалися, чим допомогли в зростанні польського ВВП більш ніж на 1 відсотковий пункт. Польща, яка є прикордонною країною, природним чином стала першою зупинкою для міграції біженців. Проте з часом, картина міграції зазнала значних змін. Про масовий виїзд українських економічних мігрантів з Польщі до Німеччини говорили ще до війни, і деякі українські біженці приїхали до Польщі з такими намірами з самого початку російської агресії. Ми спостерігали за цим уже в перші тижні війни в Пункті матері з дитиною, який Фонд EWL відкрив на варшавському Західному вокзалі. Однак лише за останні кілька місяців понад 350 тисяч біженців з різних причин вирішили залишити нашу країну. Передусім, аби вирушити далі на Захід, перш за все до Німеччини, де кількість українських біженців зросла до 1,1 млн осіб.

У рамках нашого дослідження, проведеного спільно з Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету, ми вирішили проаналізувати мотивацію українських біженців, які спершу залишилися в Польщі, а потім вирішили змінити країну проживання. Я вірю, що висновки з цього звіту дозволять польському уряду та бізнесу виробити ефективні рішення щодо утримання біженців у Польщі або навіть заохотять їх повернутися до Польщі.

Я переконаний, що цей звіт також буде цінним джерелом знань для німецьких підприємців, які шукають можливість повноцінного використання професійного потенціалу українських громадян, а водночас буде цінним дороговказом для української влади, яка шукає відповіді на питання: як ефективно мотивувати біженців повертатися на батьківщину після закінчення війни?

Я сподіваюся, що результати нашого звіту сприятимуть конструктивній дискусії та співпраці між усіма зацікавленими сторонами, допоможуть в опрацюванні ефективних стратегій на майбутнє.

Запрошую Вас ознайомитися з дослідженням!

Ян Маліцький, Dr H.C.

Директор Центру Східноєвропейських студій
Варшавського університету

Після 24 лютого Польща стала країною так званого «першого вибору» для воєнних біженців з України. Цей вибір був зумовлений найперше географічною, культурною та мовною близькістю, що, безперечно, сприяло налагодженню двосторонніх взаємин обох народів на польській землі. Завдяки спрощеній процедурі доступу до польського ринку праці, котра була затверджена у перші тижні після повномасштабного російського вторгнення — Польща дала змогу працевлаштуватися кільком сотням тисяч українських біженців.

Однак виявилось, що цього недостатньо, щоб утримати цю групу. У середині минулого року було помічено досі невідоме явище — біженці почали виїжджати з Польщі, прямуючи далі до Західної Європи, зокрема до Німеччини. У світлі цих подій виникло цікаве питання: чи це тимчасове явище, чи може провісник нової тенденції, яка триватиме й може навіть поглиблюватиметься?

Нам слід без сумніву дослідити це явище. Аналіз його причин і наслідків є частиною польського державного інтересу, не лише польської держави, але й польських роботодавців, які можуть постраждати від змін на ринку праці.

Звіт, який спільно з експертами Міграційної платформи EWL я сьогодні рекомендую Вашій увазі, є одним із перших досліджень, які приділяють особливу увагу новому міграційному шляху «Київ–Варшава–Берлін». Варто подивитися, які чинники вплинули на рішення українських біженців переїхати з Польщі до Німеччини та якими можуть бути соціальні чи економічні наслідки такої тенденції.

Я щиро сподіваюся, що результати дослідження матимуть важливе значення для формування майбутньої міграційної політики та сприятимуть розумінню і, відповідно, реакції на нові виклики, які ставить перед собою сучасний світ міграції.

Бажаю цікавого читання!

НОВА ТЕНДЕНЦІЯ В МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Останніми місяцями спостерігається чітка зміна напрямків міграції українських біженців. Польща, яка протягом багатьох років була головною ціллю для мігрантів з України, котрі шукали роботу та притулок у Європейському Союзі, зазнала значного відтоку українських громадян.

За даними Євростату, у 21 державі ЄС від серпня 2022 року зросла кількість громадян України під тимчасовим захистом. Найбільший приплив зафіксовано в Німеччині (понад 410 тис. людей), Румунії (понад 70 тис. людей) та Італії (понад 40 тис. людей). У свою чергу, у шістьох країнах ЄС кількість громадян України, на яких поширюється тимчасовий захист, зменшилася, зокрема у Чехії (майже на 50 тис. людей), Франції (майже на 5 тис. людей) та Швеції (понад 2 тис. людей). Але найбільший відтік українських громадян спостерігається в Польщі. За останніми оцінками, майже 350 тис. українських біженців виїхали з Польщі.

350
ТИС.

українських біженців виїхали з Польщі від серпня 2022 року

43%

опитаних виїхали з Польщі до Німеччини головним чином завдяки наявності друзів у цій країні

ПРИЧИНИ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НЕ ЗМІНЮЮТЬСЯ

Важливим чинником переїзду українських біженців із Польщі до Німеччини є рекомендації друзів та знайомих. 43% респондентів вирішили переїхати, спираючись на досвід і рекомендації родичів, які вже влаштувалися в Німеччині. Це збігається з попередньою тенденцією трудових мігрантів з України — вони говорять, що саме рекомендації знайомих і друзів були головним мотивом вибору напрямку міграції як цікавої з точки зору заробітку країни. Важливу роль у цій міграції відіграють матеріальні чинники. Німеччина може запропонувати більш привабливі соціальні виплати (42%), вищі зарплати (27%) та більші можливості заощадити (38%), що безпосередньо впливає на рішення українських біженців. Як наслідок, це можливість для них отримати кращі шанси для професійного та особистого розвитку.

ПОЛЬЩА–НІМЕЧЧИНА: ВІДМІННОСТІ В ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ

У Німеччині ключову роль у процесі інтеграції біженців відіграють курси німецької мови (52%), які є фундаментом для полегшення спілкування та розуміння культури цієї країни. У Польщі ж біженці зосереджувались на налагодженні контактів із місцевою громадою, яка вже в перші дні війни виявила велику відкритість і готовність допомагати. Крім того, біженці радо інтегрувалися на робочому місці. Дослідження показує, що 84% біженців інтегрувалися в Польщі, тоді як у Німеччині ця частка становить 99%. Проте варто відзначити, що більшість з тих, хто не інтегрувався в Польщі (16% респондентів), перебувала в цій країні менше одного місяця, що може пояснити відсутність інтеграції.

99%

респондентів заявляє, що проходить у Німеччині курс інтеграції

59%

українських біженців, які виїхали з Польщі до Німеччини, не знайшли роботу в Польщі

ДО НІМЕЧЧИНИ ВИЇХАЛИ У БІЛЬШОСТІ ТІ, КОТРІ НЕ ПРАЦЮВАЛИ В ПОЛЬЩІ

Згідно з дослідженнями, 31% українських біженців працевлаштувалися в Німеччині, але аж 46% висловили готовність працевлаштуватися найближчим часом. Ці дані свідчать про те, що громадяни України хочуть утримувати себе, щоб не покладатися виключно на соціальні виплати чи підтримку родини. У Польщі ситуація децю інша, у випадку тієї ж групи мігрантів: 41% знайшли роботу (у загальній групі біженців, які перебувають у Польщі, згідно з попередніми дослідженнями, аж 71% респондентів знайшли роботу). Проте важливо враховувати, що значна кількість людей, які переїхали з Польщі до Німеччини, не працювали в Польщі. Попри бажання працювати, деякі біженці не працевлаштовуються в Німеччині через те, що не володіють німецькою мовою, мають достатньо коштів на проживання за рахунок допомоги або їх підтримує сім'я.

ПОНАД ТРЕТИНА БІЖЕНЦІВ, ЯКІ ВИЇХАЛИ ДО НІМЕЧЧИНИ, НЕ ПОВЕРНУТЬСЯ ДО ПОЛЬЩІ

Близько 35% респондентів висловлюють бажання залишитися в Німеччині на довгий час, з них 9% заявляють про намір оселитися там назавжди. Основними факторами, які мотивують залишитися, є: можливість знайти задовільну роботу та перспектива отримання дозволу на постійне проживання. Лише 13% українських біженців думають про повернення до Польщі. Серед причин, які могли б переконати їх повернутися: можливість знайти кращу роботу, вищу зарплатню та відсутність цікавих для них вакансій на німецькому ринку праці.

38%

респондентів не думає повертатися з Німеччини до Польщі

39%

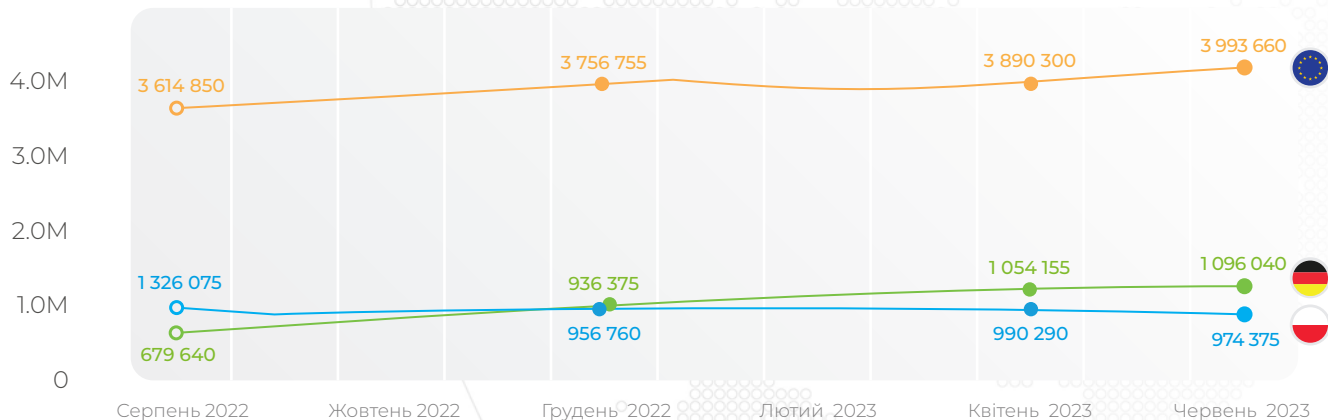
опитаних має намір повернутися в Україну у довгий або короткий часовий перспективі

ЩО МОТИВУЄ БІЖЕНЦІВ ПОВЕРТАТИСЯ ДОДОМУ?

Дослідження показують, що 39% громадян України, які зараз проживають у Німеччині, розглядають можливість раніше чи пізніше повернутися на батьківщину. Серед факторів, які мотивують до повернення, можна виділити чотири основні категорії: реалізація цивілізаційного вибору України (реальна перспектива членства в НАТО та ЄС), соціальні чинники (можливість возз'єднання з родиною, яка залишилася в Україні), економічні фактори (підвищення рівня оплати праці та покращення умов праці, а також податкові пільги та дешеві кредити для репатріантів) та політичні фактори (проведення низки реформ, зокрема у царині боротьби з корупцією).

Кількість громадян України, які користуються тимчасовим захистом у Німеччині та Польщі (серпень 2022 - червень 2023)

Дані: Євростат

Більш ніж на **410** тис. людей

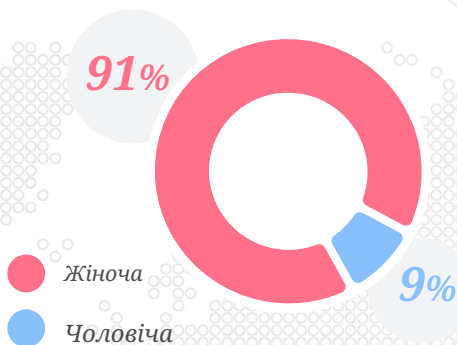
зросла кількість біженців з України в Німеччині, охоплених процедурою тимчасового захисту

Більш ніж на **350** тис. людей

зменшилася кількість біженців з України, охоплених процедурою тимчасового захисту в Польщі

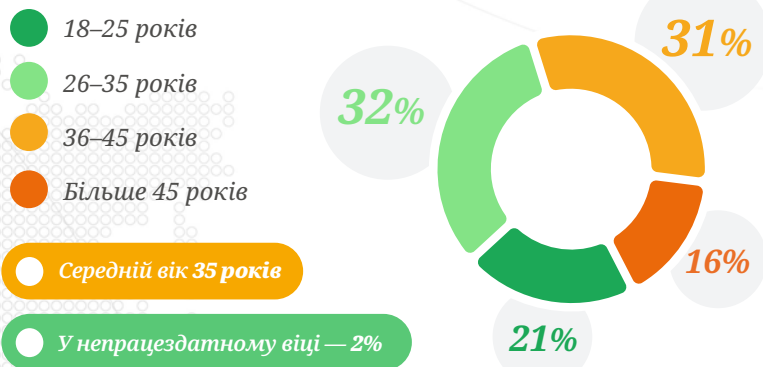
Стать

N=400

Вік

N=400

У цьому звіті аналізується група біженців з України, які після початку повномасштабної війни приїхали до Польщі, отримали статус тимчасового захисту (номер PESEL UKR), а потім виїхали до Німеччини, отримавши там подібний статус (vorübergehender Schutz), таким чином втративши його в Польщі. Це — унікальна і нова тенденція міграції.

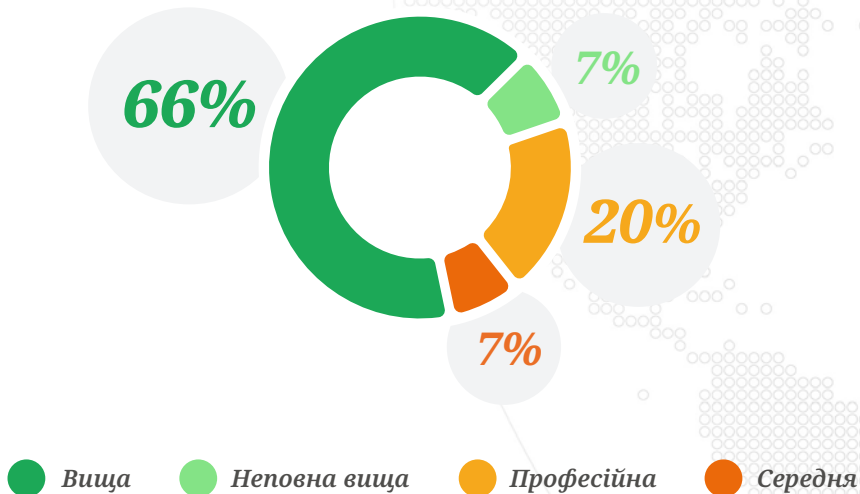
Аналізуючи демографічний профіль учасників дослідження, слід зазначити, що в групі дослідження переважають жінки (91%). Одним із головних чинників, що сприяв диспропорції статі, стала

заборона виїзду з України чоловікам призовного віку — від 18 до 60 років (з деякими винятками).

Дослідження показує, що більше половини респондентів (53%) — люди віком до 35 років, що свідчить про те, що до Німеччини виїжджає переважно молодь. Вона більш мобільна та готова працевлаштуватися. Лише 2% українських біженців — непрацездатного віку. Майже кожен третій респондент (31%) — у віці 36–45 років, а середній вік українських біженців, що виїхали з Німеччини до Польщі, складає 35 років.

Освіта

N=400

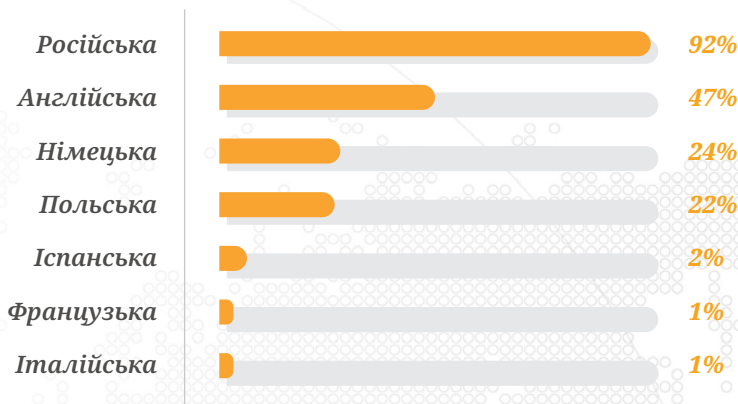

73%
українських біженців, які вийшли з Польщі до Німеччини, мають вищу або неповну вищу освіту

Яку із цих мов Ви знаєте хоча б на комунікативному рівні?

(можливі кілька варіантів відповіді)

N=400

24%
респондентів заявляють про знання німецької мови принаймні на комунікативному рівні

Відсоток громадян України з повною або неповною вищою освітою становить аж 73%. Варто підкреслити, що у випадку попередніх досліджень частка українських біженців, які перебувають у Польщі з вищою та незакінченою вищою освітою, була подібною — 69%. Це дуже цінна інформація в контексті професійної активізації біженців.

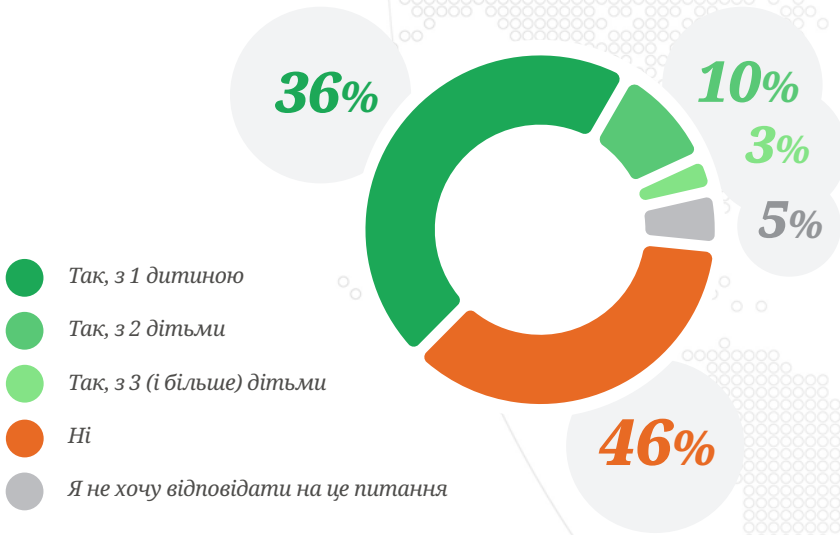
Багатий професійний досвід і різноманітність навичок, якими можуть володіти громадяни України,

збагатить місцевий ринок праці та прискорить економічний розвиток приймаючих країн.

Майже кожен другий біженець з України (47%) заявляє, що володіє англійською як мінімум на комунікативному рівні. При цьому кожен четвертий біженець (24%) говорить про знання німецької мови, трохи менше польської — 22%. Знання німецької мови серед біженців з України є однією з причин міграції туди.

Чи переїхали Ви до Німеччини з дітьми у віці менше 18 років?

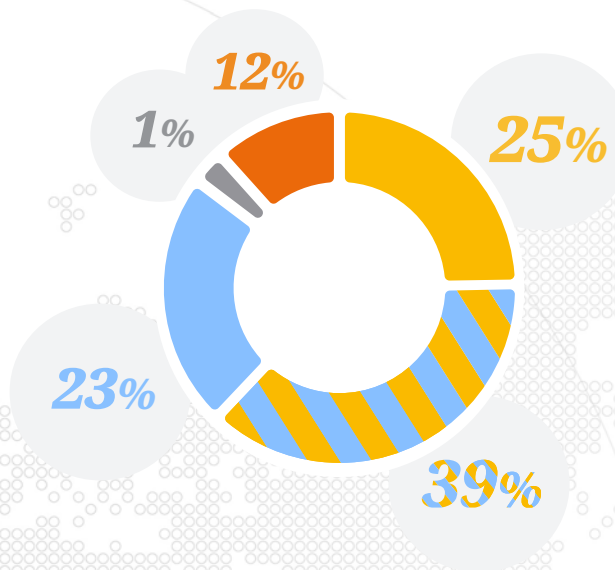
N=400

49%
українських біженців приїхали з Польщі до Німеччини з дітьми

Якою системою освіти користуються Ваші діти під час перебування в Німеччині?

(серед респондентів, які приїхали з дітьми, можливі декілька відповідей) N=195

64%
опитаних заявляють, що їхні діти користуються німецькою системою освіти

- Німецька
- Українська
- Обидві
- Жодна
- Система освіти іншої країни

Аж 36% респондентів приїхали до Німеччини з однією дитиною, а кожен десятий — з двома дітьми. Варто додати, що в попередніх дослідженнях EWL та Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету, майже 66% українських біженців прибули до Польщі з дітьми.

Варто зазначити, що 99% респондентів заявили, що їхні діти ходять до школи. Аж 62% біженців заявляють, що їхні діти користуються українською системою освіти,

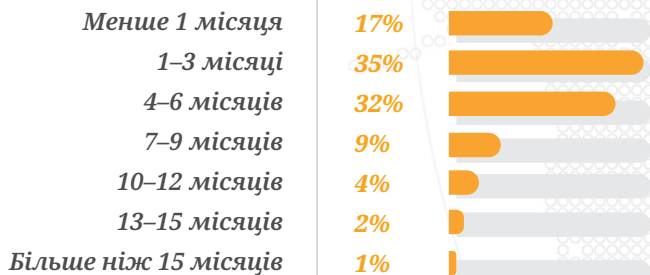
що свідчить про те, що вони не хочуть втратити зв'язки з Україною і, швидше за все, захочуть повернутися на батьківщину. У свою чергу, 64% біженців заявляють, що їхні діти користуються німецькою системою освіти, що свідчить про те, що вони хочуть інтегруватися в Німеччині.

Майже 40% користуються обома системами освіти, а 12% навчаються в системі освіти інших країн, скоріш за все також Польщі.

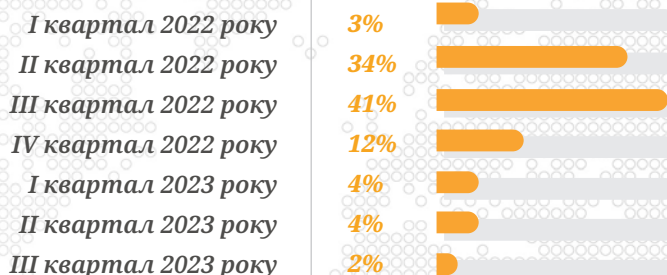
Як довго Ви знаходилися в Польщі під час війни?

N=400

Коли Ви приїхали до Німеччини під час війни?

N=400

Середня тривалість перебування в Польщі — 4 місяці

Що найбільше спонукало Вас прийняти рішення переїхати з Польщі до Німеччини?

(можливі кілька варіантів відповіді)

N=400

27%
 респондентів заявляють, що основна причина переїзду з Польщі в Німеччину — вони знайшли роботу з вищою зарплатою

Більше половини громадян України (52%) реалізували рішення переїхати з Польщі до Німеччини, протягом перших 3 місяців перебування у Польщі. Майже кожен третій респондент (32%) провів у Польщі від 4 до 6 місяців перш ніж поїхав далі. З іншого боку, лише 16% громадян України перебували в Польщі більше півроку, а 17% — менше 1 місяця. Середня тривалість перебування респондентів у Польщі до від'їзду в Німеччину — 4 місяці.

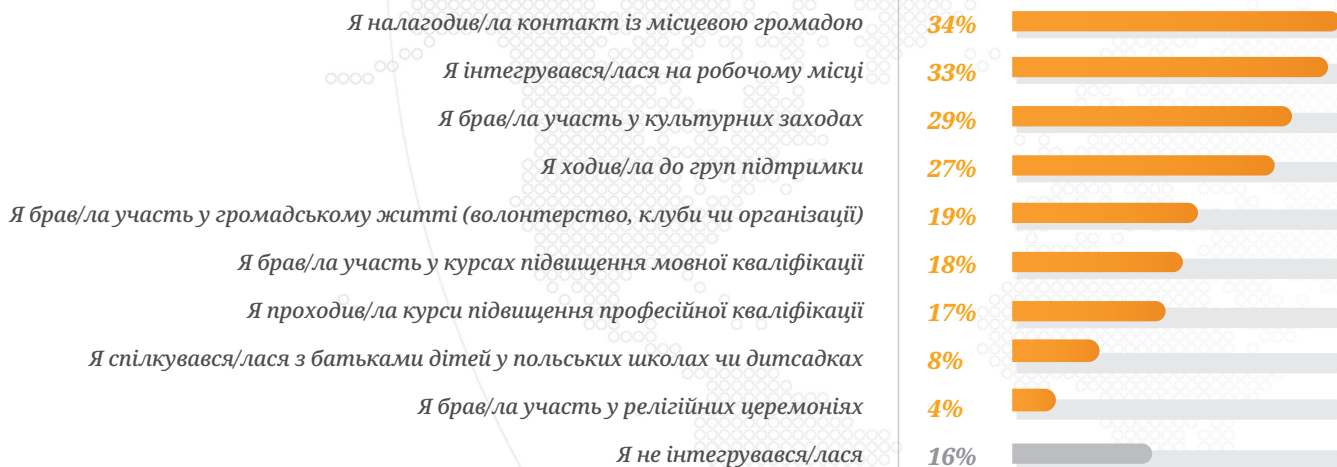
Дослідження показало, що найбільша міграція українських біженців із Польщі до Німеччини відбулася у третьому кварталі 2022 року. Це стосується аж 41% респондентів. Скоріше за все, це було наслідком поширення інформації про те, що з 1 червня 2022 року біженці з України можуть отримати ту саму допомогу, яку отримують громадяни Німеччини (допомога по безробіттю або соціальне забезпечення).

У свою чергу, 35% українських біженців вирішили переїхати до Німеччини у другому кварталі 2022 року. У 2023 році з Польщі до Німеччини виїхали загалом 10% респондентів.

Дослідження показує, що найбільший вплив на рішення біженців переїхати з Польщі до Німеччини мали соціальні чинники, тобто наявність друзів і знайомих у Німеччині (43%). Також важливу роль відіграли матеріальні питання, а саме: більш привабливі соціальні виплати (42%), більші заощадження (38%) та вакансії з вищою зарплатною (27%). У свою чергу 26% респондентів вирішили виїхати з Польщі через кращі перспективи розвитку їхніх дітей у Німеччині. Лише для 16% громадян України основною причиною подальшої міграції було питання більшого рівня безпеки в Німеччині у порівнянні з Польщею.

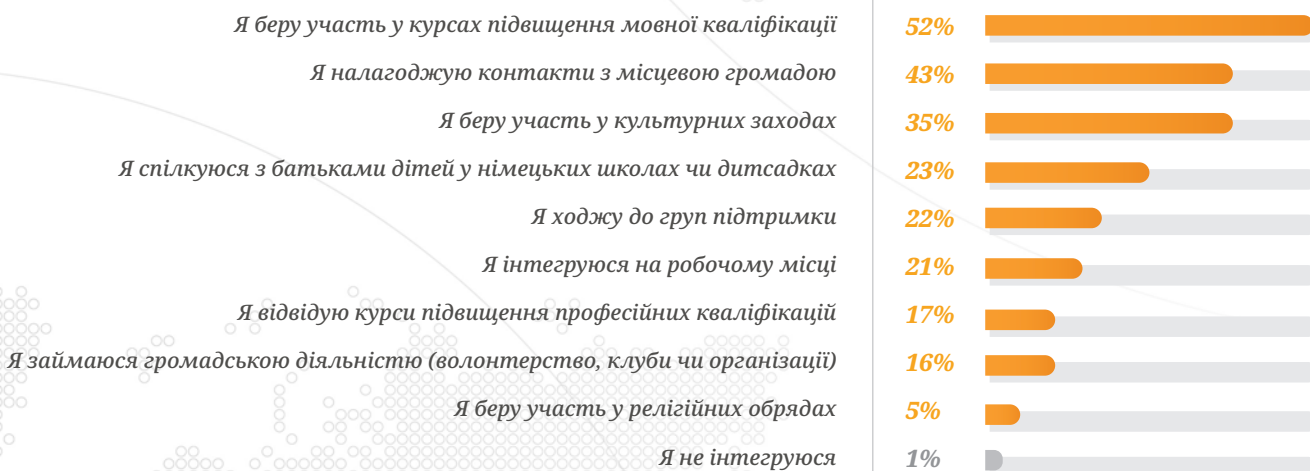
Як Ви інтегрувалися в Польщі?

(можливі декілька варіантів відповіді) N=400

Як Ви інтегруєтеся в Німеччині?

(можливі декілька варіантів відповіді) N=400

84%

респондентів інтегрувалися в Польщі

99%

опитаних інтегрується під час перебування в Німеччині

Дослідження показало серйозну різницю в інтеграції у Польщі та Німеччині. Зокрема, що 34% респондентів інтегрувалися в Польщі через зв'язки з місцевою громадою. Кожен третій біженець (33%) інтегрувався на своєму робочому місці.

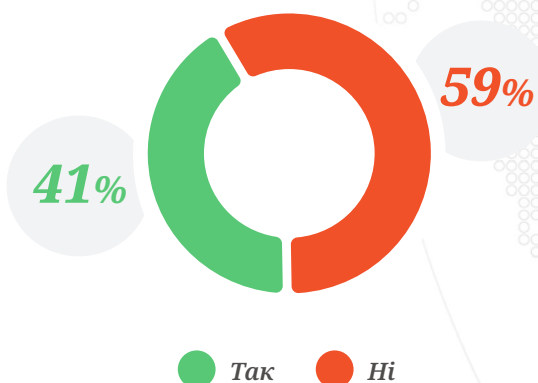
У свою чергу 16% респондентів зізналися, що не інтегрувалися під час перебування в Польщі. Утім, варто зауважити, що більшість із 16% респондентів, котрі не інтегрувалися, перебували в Польщі менше ніж 1 місяць, що може пояснити відсутність такого

процесу.

Більше половини українських біженців (52%) інтегруються в Німеччині через мовні курси, а 43% — налагоджують контакти з місцевою громадою. Громадяни України в Німеччині частіше, ніж у Польщі (8%), встановлюють контакти з батьками дітей у школах чи дитсадках (23%). Лише 1% респондентів заявляє, що не інтегрується під час перебування в Німеччині.

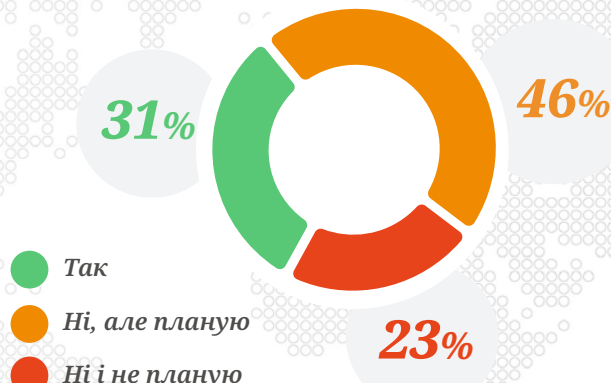
Чи після початку повномасштабної війни Ви працювали в Польщі?

N=400

Чи зараз Ви працюєте в Німеччині?

N=400

77%

респондентів уже працює або планує працевлаштуватися в Німеччині

26%

респондентів, які не працюють, не можуть працевлаштуватися в Німеччині через брак знання німецької мови

Назвіть причину, чому Ви не працюєте в Німеччині?

(серед тих, хто не працює, можливість кількох відповідей)

N=276

Лише 41% українських біженців, які переїхали з Польщі до Німеччини від початку повномасштабної війни, влаштувалися на роботу в Польщі. Нагадаємо, згідно з нашим останнім дослідженням, із загальної групи біженців, які перебувають у Польщі, аж 71% респондентів знайшли роботу. Цей факт свідчить про те, що значною мірою з Польщі до Німеччини виїхали люди, які не працевлаштувалися в Польщі.

Дослідження показало, що 31% біженців з України вже знайшли роботу в Німеччині, а 46% планують це зробити. Це позитивний сигнал для ринку праці Німеччини, він свідчить про те, що громадяни України хочуть заробляти в цій країні, а не лише користуватися належними їм пільгами.

Незнання німецької мови та високі соціальні виплати — це основні перешкоди, які гальмують

професійну активізацію біженців з України, які прибули до Німеччини з Польщі. Майже кожен п'ятий (19%) респондент не знайшов для себе відповідної вакансії. З іншого боку, 12% респондентів заявляють, що догляд за дітьми робить працевлаштування неможливим. У цьому контексті варто нагадати, що понад 90% респондентів — жінки, половина з яких приїхала до Німеччини з дітьми.

Близько 10% респондентів зізнаються, що не працюють, тому що здатні себе утримувати завдяки заощадженням.

У свою чергу, 6% респондентів заявили, що не може піти на роботу за станом здоров'я або через травму та досвід війни. Лише 4% вказали на складні процедури легалізації як перешкоду професійній активності в Німеччині.

Яку роботу Ви виконували в Україні?

N=400

Яку роботу Ви виконували в Польщі після початку повномасштабної війни?

N=400

14%

респондентів були працевлаштовані в Польщі як фізичні працівники і техніки (35% від усіх, хто працює в Польщі)

8%

опитаних працювали в торгівлі (20% від усіх, хто працює в Польщі)

Яку роботу Ви виконували в Україні?

N=400

Яку роботу Ви виконували в Німеччині після початку повномасштабної війни?

N=400

8%

респондентів були працевлаштовані в Німеччині в торгівлі (26% від усіх, хто працює в Німеччині)

7%

опитаних працювали в Німеччині у сфері послуг, зокрема в готелях і системі громадського харчування (23% від усіх, хто працює в Німеччині)

Яку роботу Ви виконували в Польщі після початку повномасштабної війни?

(серед респондентів, які працювали в Польщі) N=164

Яку роботу Ви виконували в Німеччині після початку повномасштабної війни?

(серед респондентів, які працювали в Німеччині) N=124

Непрацевлаштовані

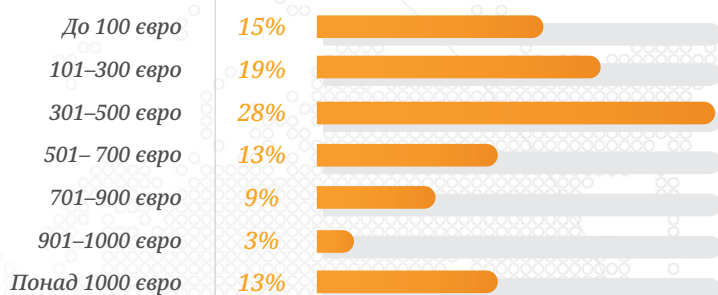
3/4

респондентів, які не працювали в Польщі, не влаштувалися на роботу і в Німеччині

Скільки грошей у Вас залишається щомісяця після оплати всіх витрат на перебування в Німеччині?

N=400

494
євро

щомісяця залишається в середньому у біженців з України, які знаходяться в Німеччині

Громадяни України стверджують, що до початку повномасштабної війни працювали в різних галузях і сферах. Найчастіше це була офісна робота (14%), продаж і торгівля (12%), управлінська або менеджерська робота (12%). Лише 9% респондентів — висококваліфіковані спеціалісти, ще 8% — учні та студенти. Загалом 5% — це представники сфери охорони здоров'я: лікарі, парамедики та медсестри, яких на німецькому ринку праці безкінечно бракує.

Кожен третій працевлаштований громадянин України (34%), який працював у Польщі після початку повномасштабної війни, виконував фізичну чи технічну роботу. З іншого боку, кожен п'ятий респондент працював у сфері продажу та торгівлі, а 13% — у сфері послуг (включаючи готелі та сектор громадського харчування).

Кожен четвертий громадянин України (26%), який виїхав з Польщі до Німеччини, влаштувався на роботу в сфері продажі та торгівлі, а 23% опитаних — у сфері послуг. Лише 13% респондентів зайнялися фізичною чи технічною роботою, а 7% — знайшли роботу в аграрній галузі.

38% респондентів наголошують, що після оплати всіх витрат на проживання в Німеччині в них залишається понад 500 євро на місяць. У свою чергу, 28% респондентів заявляють, що в них залишається від 301 до 500 євро. Варто зазначити, що у випадку попередніх досліджень 59% громадян України вказували, що після оплати всіх витрат на проживання в Польщі у них залишається понад 500 злотих на місяць (близько 111 євро).

35%

анкетованих планує залишатися в Німеччині як мінімум рік

39%

респондентів планує повернутися в Україну у різній часовій перспективі

Чи плануєте Ви залишатися в Німеччині на довший період?

N=400

Що найбільш спонукає Вас залишитися в Німеччині на довший період?

(можливість кількох варіантів відповіді)

N=400

59%

респондентів найбільше спонукало б залишитися в Німеччині, якби вони знайшли задовільне працевлаштування в цій країні

Дослідження показало, що 35% респондентів хотіли б залишитися в Німеччині хоча б на рік, у тому числі лише 9% — назавжди. У свою чергу, 39% українських біженців планують повернутися в Україну у найближчій або середньостроковій перспективі. Лише 4% респондентів мають намір поїхати не в Україну, Німеччину чи Польщу. Також у цьому контексті помітний досить високий відсоток людей, які ще не визначилися, — 22%.

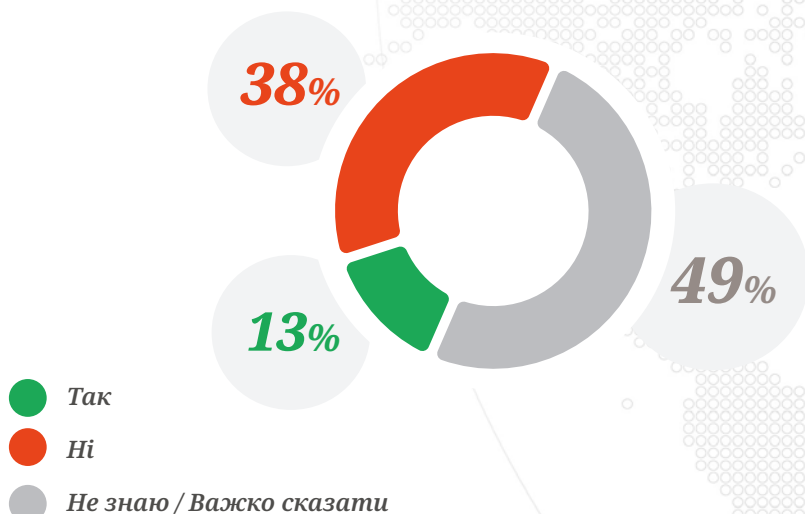
Задовільне працевлаштування в Німеччині (59%) є ключовим чинником, що спонукає українських біженців залишатися в цій країні на довше. Аж

45% респондентів зазначили, що їхнє рішення зумовлене ситуацією в Україні, яка все ще під натиском російської агресії. А 40% респондентів вказали як мотивацію перспективу отримання посвідки на постійне проживання.

Для кожного третього респондента важливою причиною залишитися в Німеччині на довше є продовження дотеперішньої підтримки біженців (32%), можливість перевезти сім'ю (30%) або влаштувати особисте життя (28%). Майже кожен четвертий респондент (24%) вказав на більшу інтеграцію з німецьким суспільством.

Чи задумуєтесь Ви повернутися до Польщі до або після закінчення війни?

N=400

13%
 респондентів розглядають можливість повернення до Польщі до або після закінчення війни

Що б найбільше Вас спонукало повернутися до Польщі і залишитися в цій країні на довший період?

(можливість кількох варіантів відповіді)

N=400

50%
 опитаних визнає, що цікава пропозиція працевлаштування в Польщі спонукала б їх повернутися

Майже половина респондентів (49%) не знає, чи повернуться вони до Польщі до чи після закінчення війни, а 38% респондентів не планують повертатися. Цей факт свідчить про те, що українські біженці, які зараз проживають у Німеччині, загалом не розглядають варіант повернення до Польщі. Лише 13% респондентів планують повернутися.

Для половини респондентів (50%) ключовим

чинником, що спонукає повернутися до Польщі, є хороша робота, а також вища зарплатня (49%). Опитування показує, що професійні незгоди в Німеччині (27%) також можуть спонукати українських біженців повернутися до Польщі. Можливість привезти сім'ю до Польщі (26%) та влаштувати особисте життя (23%) — це інші причини, завдяки яким громадяни України розглядають можливість повернення до Польщі.

Що б найбільше Вас спонукало повернутися в Україну після закінчення війни?

(можливість кількох варіантів відповіді)

N=400

55%

опитаних спонукатиме повернутися в Україну збільшення рівня заробітної плати

35%

респондентів заохочуватимуть податкові пільги і дешеві кредити для людей, які повертаються в Україну

Серед чинників, що спонукатимуть біженців повернутися в Україну після закінчення війни, опитані вказують насамперед на цивілізаційний вибір України — реальну перспективу членства в НАТО (60%) та ЄС (55%), що є гарантією безпеки для нації. Іншими важливими причинами заохочення повертатися на батьківщину після закінчення війни є родинний фактор (можливість возз'єднатися з сім'єю, яка залишилася в Україні — 59%) та економічний фактор (підвищення рівня оплати праці та поліпшення умов праці — 55%).

Понад 1/3 респондентів (35%) визнають, що

важливою мотивацією для повернення в Україну є податкові пільги та дешеві кредити. У свою чергу, 30% респондентів вказують на підтримку держави у відбудові чи поверненні квартири чи будинку, а кожен четвертий респондент (26%) вказує, що це — полегшення у відкритті та веденні бізнесу.

Варто підкреслити, що це лише вступні заяви, а остаточне рішення про повернення на батьківщину залежатиме від багатьох обставин, зокрема від перебігу війни та економічної ситуації в Україні.

Методологія

Опитування громадян України, які приїхали до Польщі після 24 лютого 2022 року, а потім переїхали до Німеччини, проводилося 4–21 серпня 2023 року методом онлайн-інтерв'ю CAWI.

Опитування проводилось українською мовою на вибірці N=400 повнолітніх (18+) громадян України, які на момент опитування перебували в Німеччині. Дослідження проводилось за допомогою бази контактів біженців з України та мало цілеспрямований характер (цілеспрямована вибірка).

У дослідженні взяли участь біженці з усіх регіонів України, представники різних вікових груп та люди з різним рівнем освіти.

В опитуванні взяли участь люди, які мають тимчасовий захист у Німеччині та проживають у різних містах (зокрема — Берлін, Мюнхен, Франкфурт-на-Майні, Кельн, Дюссельдорф, Регенсбург, Бохум, Фрайбург, Меммельсдорф, Керсбах, Бамберг, Герцогенаурах, Ліпшштадт).

Анджей Коркус

*Голова Правління EWL Group
Голова Фонду EWL*

Польща, яку протягом багатьох років вважалася країною «першого вибору» для громадян України, останніми місяцями зіткнулася з новим викликом — зі зростанням кількості біженців, які виїжджають до сусідньої Німеччини. Саме зараз реалізується сценарій, якого боялися польські роботодавці ще в 2019 році, коли Німеччина оголосила про більш широке відкриття ринку праці для іноземних працівників з 1 березня 2020 року. Учтверо вищі зарплати та західноєвропейська якість життя вже тоді спокушала українських громадян їхати далі на захід.

Проте тодішні дослідження EWL та Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету показали, що Польща має низку переваг на тлі Німеччини. Це, зокрема, значно менший мовний бар'єр, культурна близькість і наявність майже мільйона українських громадян, ліберальна процедура працевлаштування іноземців та можливість легко подати документи на тимчасове перебування. Після початку війни в Україні та відкриття країн ЄС для українських біженців переваги Польщі як країни «першого вибору» для мігрантів з України зменшилися. За рівнем зарплат Польща поки не може конкурувати з країнами Західної Європи.

Німеччина після 24 лютого 2022 року у відповідь на повномасштабну війну в Україні запровадила найліберальніші правила доступу іноземців до ринку праці, швидкі та нерідко обов'язкові мовні і професійні курси, водночас використала високий рівень професійної кваліфікації українських громадян. Ці дії в поєднанні з гострою нестачею робочої сили на німецькому ринку свідчать про ймовірність подальшого посилення цієї міграційної тенденції.

Як на це відповість Польща? — Хоча ми спостерігаємо зростання частки іммігрантів на польському ринку праці, вона залишається відносно низькою. Для порівняння, до пандемії COVID-19 у Німеччині іммігранти становили 26% ринку праці, у країнах Організації Економічного Співробітництва та Розвитку — 18%. Водночас у Польщі це було лише 3–4%, а в Україні — 1%.

Зараз частка біженців на польському ринку праці становить 6,5%. Щоб задовольнити потреби в працевлаштуванні, що зростають, Польща повинна розширити пропозицію і шукати інші напрямки залучення талантів, необхідних для розвитку її економіки.

Міхаліна Сєлевич

*Директор з міжнародного розвитку
EWL Group*

До початку повномасштабної війни, а також на її початку для багатьох німецьких підприємців Україна була далекою країною. Відчувався скептицизм щодо українських працівників — це було насамперед результатом обмеженого досвіду працевлаштування українських громадян. Варто зазначити, що кількість українців, які проживали в Німеччині у 2021 році, була досить невеликою — близько 150 тисяч людей, що становило лише 1,3% від усього іноземного населення цієї країни. Однак усього за півтора року ця цифра зросла у шестеро, що стало справжнім викликом, а водночас можливістю для німецького ринку праці.

Звіти Німецького інституту економічних досліджень проливають нове світло на процес інтеграції українських біженців на німецькому ринку праці. Якщо на початку року лише 18% з них були професійно активними, то зараз, за нашими опитуваннями, цей показник може становити 31%. Більш того, прогнози багато обіцяють — ми припускаємо, що в майбутньому ця частка може досягати 70–80%. Безсумнівно, це результат ефективної системи підтримки в Німеччині, яка мотивує біженців братися за роботу та інтегруватися в місцеву громаду.

Дослідження показують, що майже 99% українських біженців інтегруються в німецьке суспільство, що можна вважати величезним успіхом країни, яка їх приймає. Щоб полегшити вихід біженців на ринок праці та інтеграцію в новому середовищі, німецькі компанії, самоврядування та центральні органи влади запровадили низку ініціатив, таких як мовні та професійні курси, що сприяли цьому результату.

Якщо війна триватиме, а нинішні міграційні тенденції зберуться на такому ж рівні, то вже у 2024 році громадяни України можуть стати найбільшою групою іноземців у Німеччині, яка характеризується високою професійною активністю. У цьому прогнозі наголошується на необхідності розробки адекватної у порівнянні з сьогоднішніми викликами стратегії міграційної політики з метою повного використання можливостей у зв'язку з переїздом українських мігрантів до Німеччини, у тому числі тих, хто має високі професійні навички.

Ян Маліцький, Dr H.C.

*Директор Центру Східноєвропейських студій
Варшавського університету*

Рік тому Польща прийняла мільйони біженців. І вже тоді лунали побоювання щодо ризику біженців з України, мовляв, мігранти заберуть у поляків роботу та обтяжать соціальну систему. Сьогодні ми стикаємося з іншою проблемою — у громадській дискусії обговорюється те, що від'їзд частини біженців із Польщі до Німеччини призведе до збільшення дефіциту на ринку праці та, як наслідок, до уповільнення економічного зростання Польщі.

Так, за останній рік кількість біженців з України в Польщі зменшилася на чверть, а в Німеччині зросла вдвічі. Проте в Польщі досі перебуває близько 1 мільйона біженців. До цього числа варто додати понад мільйон «довоєнних» мігрантів з України.

Польща все ще зберігає свої переваги, які приваблюють громадян України. Культурна та мовна спорідненість, географічна близькість і глибоко вкорінені дружні взаємини призводять до того, що багато мігрантів сприймають Польщу як свою другу батьківщину.

Я хотів би закликати до спокійної дискусії щодо проблем міграції. Занадто сильні емоції, які супроводжують це питання, можуть певною мірою відбити бажання біженців залишатися в Польщі, особливо зараз, коли весь ЄС приймає українських мігрантів. Попит на відповідальну та ретельно продуману міграційну політику ще ніколи не був таким великим, як сьогодні.

Результати цього дослідження також важливі для української влади, яка шукатиме ефективні шляхи заохочення своїх громадян повернутися в майбутньому на батьківщину. І хоча про повернення українців ще рано говорити, але безперечно, без їх внеску, без їхніх сердець, ідей і рук відбудова України після жорстокої російської агресії неможлива.

Утім, попередній досвід збройних конфліктів на нашому континенті доводить, що майже чверть біженців залишається в країнах, де вони знайшли притулок від жахів війни. Це означає, що після закінчення війни Україна повинна бути відкритою для економічної міграції з інших країн, оскільки це сьогодні є важливим елементом формування економічного потенціалу держав.

Анджей Клярковський

*заступник держсекретаря, заступник
Голови Канцелярії Прем'єр-Міністра Республіки Польща*

Насамперед хочу привітати авторів з проведенням дослідження, яке стосується важливого суспільного процесу, що має важливі наслідки для функціонування трьох держав — України, Польщі та Німеччини.

Важливим для Польщі є те, що польський ринок праці недостатньо відкритий для біженців з України з високими кваліфікаціями. Так, є величезна кількість вакансій фізичної або технічної роботи, але це не відповідає компетенціям та очікуванням біженців, переважно жінкам з вищою освітою, більшість з яких приїхали з дітьми.

Тому природною реакцією є пошук країни, де, на думку респондентів, є перспектива кращого працевлаштування та вищі соціальні виплати (це стереотип Німеччини в очах українських біженців).

Однак результати дослідження показують, що більшість біженців, які переїхали з Польщі до Німеччини, не знайшли роботу (69%), що є гіршим результатом у порівнянні з перебуванням у Польщі (59% непрацевлаштованих). З іншого боку, біженці, у Німеччині частіше, ніж у Польщі, працюють у сфері послуг чи торгівлі, що більше відповідає жінкам-біженкам, які нерідко залишали батьківщину разом із дітьми.

Варто також відзначити більшу інтенсивність інтеграції біженців у Німеччині, ніж у Польщі через участь у мовних курсах, контактах з місцевою громадою, участь у культурних заходах. У Польщі контакти між біженцями на робочому місці були важливішими, ніж у Німеччині. Такі результати можуть свідчити про слабшу підготовку польських інституцій до інтеграції біженців з України та кращу підготовку німецьких інституцій.

Тривожним прогнозом для України є те, що третина біженців хоче довше залишатися в Німеччині. Оскільки вони молодші, краще освічені (і часто з дітьми), це може мати негативні наслідки для відбудови України та демографічних прогнозів.

Однак мотивацію для повернення біженців може посилити перспектива інтеграції України в ЄС, членство в НАТО та фундаментальні структурні реформи України, що призведуть до поліпшення якості життя. Ці результати свідчать про те, наскільки складними є виклики для України в період після відбиття російської агресії.

Варто провести циклічне дослідження групи з кількох тисяч біженців, щоб визначити ситуацію та окремі обставини долі людей, яких Росія змусила покинути батьківщину.

Ця інформація буде корисною для України та країн, які підтримують біженців.

Юстина Шульц

*Директор Західного інституту
ім. Сигмунта Войцеховського*

Нинішнє дослідження підтверджує результати аналізів, проведених у Німеччині. Наголошуються на інтеграції специфічної групи біженців з України — переважно жінок і дітей. Крім цього, мігранти з України відрізняються тим, що вони мають рівний з громадянами Німеччини доступ до ринку праці та соціальних виплат.

Ця специфіка означає, з одного боку, що їхня професійна активність нижча, ніж у трудових мігрантів, зокрема через догляд за дітьми. З іншого боку, мігранти з України відвідують курси професійної підготовки або мовні чи інтеграційні курси. Участь у цих курсах є, як і у випадку громадян Німеччини, умовою отримання соціальних виплат. Звідси, напевно, велика різниця у використанні форм інтеграції — лише 1% мігрантів не бере в ній участі в Німеччині, тоді як у Польщі це було аж 16%.

Міграція з України не сприймається як відповідь на широко обговорювану нестачу спеціалістів у Німеччині. Більшість мігрантів виконують допоміжні роботи або працевлаштовуються там, де легко навчитися спеціальності, часто нижче за їхню кваліфікацію. У цьому сегменті ринку праці Німеччина не відчуває дефіциту робочої сили. Наше дослідження також показує, що серед висококваліфікованих спеціалістів чи вчителів з України, яких загалом 19% респондентів, лише 2% знайшли роботу відповідно до своєї кваліфікації, як у Польщі, так і в Німеччині.

З точки зору України чи навіть цілого регіону Центрально-Східної Європи — це певною мірою знецінення людського капіталу та витрат на його розвиток. З іншого боку, слід бути оптимістичним — адже і наше дослідження, і дослідження в Німеччині показують високий відсоток людей, які заявляють про свою готовність повернутися в Україну (понад 60%, близько 20% не визначилися). До речі, чоловіки більше схильні залишатися в Німеччині (на 11 відсоткових пунктів більше) ніж жінки.

Цезари Казьмерчак

*Голова Асоціації підприємців
та роботодавців*

Протягом останніх місяців ми з тривогою спостерігаємо за зменшенням кількості мігрантів з України в Польщі. Рік тому в Польщі проживало понад 2 мільйони українців, сьогодні — близько 1,2 мільйона. Водночас помітно зростає кількість українців, які проживають у Німеччині, де зараз приблизно стільки ж мігрантів українського походження, скільки в Польщі.

Це не дуже добра новина для польської економіки та ринку праці. У 2022 році коефіцієнт народжуваності в Польщі становив 1,26, що є одним із найгірших результатів не лише в Європі, а й у світі. Це має дуже серйозні наслідки як для системи соціального захисту, так і для ринку праці. Польські підприємці зараз борються зі значною нестачею працівників, як на простих, так і на спеціалізованих роботах. Це стосується як будівельної чи транспортної галузі, так і, наприклад, медичної сфери.

Результати дослідження, проведеного EWL, чітко показують, що з Польщі до Німеччини виїжджають люди з високими кваліфікаціями та в розквіті працездатного віку. Це означає, що Польща, ймовірно, не змогла забезпечити їм відповідні умови для розвитку професійної кар'єри — хоча б через простий і зрозумілий шлях визнання їхніх професійних компетенцій, на що наша Асоціація звертала увагу протягом тривалого часу.

Безумовно, такі питання, як рівень зарплат і соціальних виплат, є одними з головних факторів, які спонукають українців переїжджати до Німеччини, але в цій сфері Польща не може конкурувати зі своїм ще багатшим сусідом. Однак дослідження показують, що такі проблеми, як доступ до мовних курсів, можливість знайти роботу відповідно до кваліфікацій або соціальні проблеми також є дуже важливими. Ми, безумовно, можемо багато зробити в цій царині, щоб утримати українців у Польщі.

Канцелярія Голови Ради Міністрів Республіки Польща, тобто прем'єр-міністра (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, KPRM) — обслуговує польський уряд та його очільника. Ми дбаємо про співпрацю уряду, зокрема, з президентом і парламентом. Ми допомагаємо прем'єр-міністрові ефективно керувати роботою уряду та представляти Польщу на міжнародній арені. Ми також працюємо для уповноважених представників, комітетів, спільних комісій, рад, груп та інших органів.

Канцелярія — це також уряд. Саме тут приймається низка ключових рішень, які стосуються Польщі та її громадян. Щовівторка у варшавській залі ім А. Фрича Моджевського відбуваються засідання Ради міністрів, а відтак прем'єр-міністр разом із віце-прем'єр-міністрами та міністрами приймає ряд рішень та домовленостей, як-от: закони, розпорядження та постанови. Однак перш ніж це станеться, проекти документів подаються до Постійного комітету Ради міністрів, який відіграє дорадчу роль для уряду.

У Канцелярії ми аналізуємо та контролюємо діяльність урядової адміністрації. Ми робимо це для того, щоб задовольнити громадян роботою чиновників на найвищому рівні.

Західний інститут (Instytut Zachodni) — це міждисциплінарна науково-дослідна та експертна установа, яка безперервно працює майже 80 років, заснована групою видатних професорів довоєнного Познанського університету та громадських і політичних активістів. Заклад проводить дослідження в галузі політичних, історичних, соціологічних, економічних і правових наук, що стосуються історії та сьогодення Німеччини, історії польсько-німецьких взаємин, змін у західних і північних землях Польщі, європейських і трансатлантичних проблем, а також вивчає глобальні проблеми, особливо питання безпеки.

Інститут діє в галузі науки та політичної освіти, поважає свободу наукових досліджень, у душі толерантності та діалогу.

Асоціація підприємців та роботодавців (Związek Pracodawców i Pracodawców, ZPP) — це організація роботодавців у Польщі, яка найшвидше розвивається та є однією з найактивніших. Організація, заснована у 2010 році, об'єднує 17 регіональних та 19 галузевих структур. Крім озвучення позицій щодо всіх ключових питань у громадській дискусії, Асоціація проводить низку спеціалізованих заходів у рамках цифрового, трудового, енергетичного та кліматичного, аграрного форумів та форуму охорони здоров'я. Асоціація організовує близько 40 оригінальних заходів щороку.

ZPP — це аполітична організація, яка підтримує вільний ринок, чесну конкуренцію, стабільність і прозорість закону та здоровий глузд, попри політичні розбіжності.

Це представницька організація роботодавців, яка є членом Ради громадського діалогу в Польщі. ZPP має представництво в Брюсселі, є членом Європейського бізнес-альянсу (European Enterprise Alliance) і членом SME Connest. Асоціація має двох представників у Європейському економічно-соціальному комітеті. З липня 2022 року ZPP має офіс у Києві, активно підтримує розвиток польсько-української економічної співпраці.

**МИГРАЦІЙНА ПЛАТФОРМА EWL
(PLATFORMA MIGRACYJNA EWL)**

3-посеред компаній із галузі працевлаштування в ЄС це — одна з тих, що розвиваються найшвидше. Компанія ефективно єднає кандидатів з п'яти континентів (Європа, Азія, Африка, Північна та Південна Америка) з європейськими роботодавцями. Компанія поступово збільшує чисельність країн, з яких приїжджають претенденти, із використанням технологічних рішень, метою яких є подальша цифровізація процесів підбору та працевлаштування, легалізації та проживання працівників.

З моменту заснування у 2007 році компанія допомогла понад 150 тисячам людей із 28 країн знайти роботу у більш ніж 1,6 тисяч роботодавців у країнах ЄС.

Як глобальна міграційна платформа, EWL у своїй діяльності використовує спеціальні технології штучного

інтелекту, які швидко та ефективно добирають кандидатів до потреб роботодавців, враховуючи кваліфікацію та досвід потенційних претендентів на вакансії.

Розвиток Міграційної платформи EWL від 2021 року підтримує Національний центр досліджень і розвитку (пол. Narodowe Centrum Badań i Rozwoju). Від 2018 року EWL проводить регулярні соціологічні дослідження серед іноземців, які працевлаштувалися в Польщі.

EWL керується такими цінностями, як відкритість, співпраця та відповідальність, справедливість. Ми ставимо під сумнів статус-кво ринку. Місія компанії пов'язує глобальну мобільність із усуненням бар'єрів між мільйонами кандидатів по всьому світу та найкращими роботодавцями. При цьому ми забезпечуємо прозорість у процесі працевлаштування.

**ФОНД ПІДТРИМКИ МІГРАНТІВ НА РИНКУ ПРАЦІ «EWL»
(FUNDACJA NA RZECZ WSPIERANIA MIGRANTÓW NA RYNKU PRACY „EWL”)**

Метою заснованого у 2015 році Фонду підтримки мігрантів на ринку праці «EWL» є ініціювання та підтримка заходів, пов'язаних із іноземцями на польському ринку праці.

Наша ідея — це підвищення обізнаності про права та обов'язки, а також про переваги легального працевлаштування серед іноземців. Ми прагнемо обмежити кількість шахрайства від недобросовісних роботодавців. Одним з основних напрямків дії Фонду є покращення багатосторонньої співпраці між роботодавцями, урядовими

структурами, неурядовими організаціями, а також самими мігрантами.

Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну у співпраці з клієнтами та волонтерами Фонд EWL ініціював низку допомогних заходів, зокрема акцію «Рюкзак в Україну» (вислано 120 вантажів гуманітарної допомоги) та Пункт матері та дитини на Західному залізничному вокзалі у Варшаві, де притулок, відпочинок і першу допомогу надано понад 75 тисячам біженців.

**ЦЕНТР СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO)**

Центр Східноєвропейських студій — це унікальна академічна одиниця в Польщі, що продовжує традиції довоєнних польських центрів вивчення СРСР: Науково-дослідного інституту Східної Європи у Вільносі (1930—1939) та Східного інституту у Варшаві (1926—1939). Дидактична пропозиція Центру включає елітний напрямок вивчення східних сусідів Польщі (перший і другий ступені, а також післядипломна освіта), як і навчання для іноземних студентів. Серед викладачів Центру — видатні вчені, дипломати і фахівці з питань Європи та США.

Центр щороку організовує міжнародні наукові конференції та серію подій, які будують позитивні відносини між Польщею й країнами колишнього СРСР.

Центр також є видавцем численних книг і періодики, присвячених східним сусідам Польщі.

У період 2004—2013 рр. Центр Східноєвропейських студій, під науковим наглядом Маріуша Ковальського і загальним керуванням Яна Маліцького, провів низку соціологічних досліджень в Україні. Перше з них мало місце в грудні 2004 року. Загалом було проведено близько 2000 анкетних опитувань, що серед іншого стосувалися політичних симпатій, напрямків міжнародного співробітництва, з особливим акцентом на місце походження, національність та мову повсякденного спілкування респондентів.

ЗВІТИ МІГРАЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ EWL І ЦЕНТРУ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (2018–2023)

Звіт «З Польщі до Німеччини. Нові тенденції міграції українських біженців»
Дослідження EWL та Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету

© 2023 EWL S.A. Всі права захищені

Цитувати за:
Звіт EWL «З Польщі до Німеччини. Нові тенденції міграції українських біженців»

ISBN 978-83-961929-9-8

Дослідження проведено на замовлення Канцелярії Голови Ради
Міністрів Республіки Польща

Партнери дослідження:
Асоціація підприємців та роботодавців
(Związek Przedsiębiorców i Pracodawców)
та Західний інститут ім. Зигмунта Войцеховського
(Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego)

Фото на обкладинці:
Berlin-Ostbahnhof-auf-Bahnsteig-zu-Gleis-7-Wagen-
des-Berlin-Warszawa-Expreses-11.8.2009.JPG
Автор: Wikimedia-User Jivee Blau
Утворено: 11 серпня 2009
Ліцензія: CC BY-SA 3.0

Berlin-Warszawa-Express

АВТОРИ:

Анатолій Зимнін (керівник проекту), габілітований доктор Маріуш Ковальський (соціогеограф, науковий нагляд), Шимон Бризек, Сильвія Ковцунь, Еліза Домбровська, Маргарита Ситник, Міхал Нецько, Кароліна Клягес, Філіп Стельмах, Адам Ціхонь (графічний проект, підготовка до друку)

Переклад: Ігор Кравець

КОНТАКТ:

Анатолій Зимнін
Прессекретар
+48 535 888 815
anatol.zymnin@ewl.com.pl

Маргарита Ситник
Речниця
+38 067 332 90 36
margaryta.sytnik@ewl.com.pl

Міхаліна Селевич
Директор з міжнародного розвитку
+48 517 571 953
michalina.sielewicz@ewl.com.pl